

FACTORES QUE INCIDEN NO PROCESO DE DESGALEGUIZACIÓN DOS INMIGRANTES GALEGOS EN BUENOS AIRES

Xosé Soto Andión¹

Universidade de Santiago de Compostela

1. Introducción

O fenómeno da migración supón o encontro entre dúas sociedades, como son a colectividade migrante e os nativos do país receptor, dando lugar a unha serie de novas identidades e vivencias (Soto & Vidal, en prensa). A lingua, como vehículo de comunicación e como símbolo de identidade cultural, resulta afectada por estes contactos e conflitos culturais (Fontanella de Weinberg, 1996; Gugenberger & Soto, en prensa).

O caso dos emigrantes galegos, que no transcurso das décadas 1940-1960 tiveron como un dos principais lugares de destino Buenos Aires –urbe na que residiron máis galegos ca en calquera cidade de Galicia–, foi un dos que menos atención ten recibido dende o punto de vista lingüístico, por iso esta investigación se vai centrar nesta cuestión, tomando como base un estudio empírico de quince entrevistas, que constitúen un total de aproximadamente vinte horas de gravación, realizadas na capital arxentina a galegos e fillos de galegos, ás que hai que engadir diversas notas tiradas de inmigrantes retornados.

2. Situación social e conflito lingüístico na Galicia que abandonan os emigrantes

O contexto social no que se atopaban inmersos os galegos antes de saíren de Galicia é un claro exemplo de conflito lingüístico con diglosia. Os anos da posguerra trouxeron para o país unha situación de represión cultural e lingüística. Co goberno franquista ábrese un período de silencio para todo tipo de institucións, revistas e editoriais de signo galeguista. Deste xeito, a lingua galega queda marxinalizada e

¹ Enderezo de contacto: 36556 Covas, 19, Forcarei (Pontevedra). Teléfono móbil 676726292. E-mail: xose_soto@yahoo.es.

restrinxida ós usos orais inmediatos –na casa, cos amigos, no folclore, etc.– recomendándose o emprego do castelán como sinal de ben falar.

O estado de coacción e opresión lingüística contribúe a aumentar nas xentes de Galicia toda unha serie de prexuízos cara á súa propia fala así coma un desprezo visceral cara ó seu país. A este respecto coméntannos o seguinte algúns informantes galegos que emigraron:

Moitas veces os galegos que falaban galego era ser atrasado e ser ignorante, non saber nada, e moita xente quedouse con eso.

O gallego está ben así por entre nós, pero a lingua oficial debe se-lo castellano.

A repulsa cara ó propio viaxa a Buenos Aires nas maletas dos galegos, agás nas dos intelectuais exiliados que defendían a causa. A situación diglósica vese confirmada ben ás claras polas palabras dun inmigrante concienciado que entrevistamos:

[...] foran amoldados a unha escola na que o galego era un dos problemas endémicos rexionais que había que acabar con el, había que rematar cunha cousa de mal falar. Eu no Centro Galego, ó que facía o meu traballo médico, para falar galego cos enfermos tiña que empezar falando castelán porque se non pensaban que te burlabas deles, pensaban “quen é este que pensa que eu non sei falar castelán”.

Así e todo, a intransixencia lingüística en Galicia parece que foi máis cativa ca noutros puntos de España coma Euskadi e Cataluña, pois en Galicia a incompetencia para falar castelán estaba máis estendida entre a poboación, ademais a súa significación nacionalista era menor, de aí que as autoridades fosen algo máis permisivas co uso do galego a nivel privado (Mariño, 1998: 415).

Podemos concluír este apartado afirmando que os nosos emigrantes saíron de Galicia cunha conciencia predeterminada para o uso do castelán, emigraron máis como españois ca como galegos, o que significa que o proceso de asimilación lingüística xa tiña comezado en Galicia e non na Arxentina.

3. Consideracións sobre a situación de contacto de linguas na diáspora

Na migración o grupo predominante é o grupo autóctono, ó que se incorpora outro grupo chegado do exterior. Esta situación, en principio, tende a orixinar un conflito lingüístico (Nelde, 1996) que no caso dos galegos a penas se deu pola súa vontade de se asimilaren á sociedade na que se establecen. A coexistencia do grupo autóctono coa colectividade inmigrante pode ter diferentes resultados:

- a) Asimilación do grupo inmigrado ó autóctono.
- b) Integración dos inmigrados na sociedade receptora, pero conservando as súas características propias.
- c) Separación de ámbolos dous en condicións desfavorables para os inmigrantes.
- d) Exclusión ou marxinação do grupo inmigrante.

No caso dos inmigrantes galegos de Buenos Aires dáse dende o punto de vista lingüístico o primeiro dos resultados. En cambio a nivel social, a asimilación ó grupo autóctono non foi total por se daren moitos casos de marxinação do inmigrante, sobre todo no eido laboral, e por conservaren algunhas das súas características propias no tocante a comidas, relixiosidade, festas, certos hábitos, creación de asociacións, etc.

Nesta liña, Fishman (1991) propón coa denominación de *Graded Intergenerational Disruption Scale* unha gradación de situacións polas que atravesan as linguas minorizadas en proceso de recuperación, que en xeral tamén se pode aplicar a linguas que están en retroceso. Esta escala consta de oito niveis de perda ou mantemento dunha lingua por parte dunha comunidade lingüística: o nivel 8 sería o de máximo abandono da lingua, só os máis vellos a utilizan e a xente nova non a aprende; o nivel 7 implica que aprenden a lingua só algúns novos e unicamente a utilizan ocasionalmente, polo que a lingua segue en perigo de extinción; no nivel 6 os novos aprenden a lingua dos pais e a comunidade utilízaa en diversas actividades asociativas, agora a desaparición da lingua poderíase evitar; no nivel 5 ten lugar algún ensino da lingua, aínda que só sexa en centros da propia colectividade; no nivel 4 a lingua pode ser medio de ensino; no nivel 3 a lingua utilízase para as relacións de traballo e comerciais; no nivel 2 a lingua está presente nos medios de comunicación e ten usos institucionais; no nivel 1 a lingua está presente en todo tipo de actividades en condicións similares ás da lingua do grupo autóctono. A partir de aquí podemos inferir que a lingua dos inmigrantes galegos de Buenos Aires se sitúa nos niveis 7, 8, é dicir, só algúns migrantes vellos a utilizan nas relacións familiares, con algúns parentes e amigos e uns poucos novos, moi contados, apréndena para descubriren as súas raíces.

4. Factores que inciden no proceso de desgaleguización

Estes factores poden ser de dous tipos: factores externos, fundamentalmente de carácter socioeconómico, e factores internos, sobre todo de tipo psicolóxico. Na maioría dos casos ámbolos dous están interrelacionados e pódense condicionar mutuamente.

4.1. O fenómeno da migración como tal

Emigrar significa deixar atrás o país en que se nace e en que se foi educado para dirixirse a un novo destino máis favorable economicamente e con meirandes posibilidades de desenvolvemento persoal. Boa parte dos emigrantes considera a emigración como “algo horrendo”, isto significa que se emigra preferentemente por necesidades económicas e vitais máis ca por afán de aventura. Este proceso afecta á lingua na medida en que o individuo chega a un contorno social descoñecido, cun idioma distinto do propio, o que supón a adquisición de novas relacións persoais mais a adaptación á realidade lingüística do país receptor para ser aceptado socialmente.

4.1.1. Como resultado do proceso migratorio xorden os sentimentos de incertidume e inquedanza. En bastantes casos o individuo ignoraba ou sabía moi pouco do lugar ó que se dirixía. Algunhas persoas recibían cartas de familiares ou falaban con algún parente retornado que lles contaba cousas, así e todo o descoñecemento do país de acollida era grande. Isto crea incertidume, inquedanza e angustia na persoa, ás veces tamén confusión e ausencia de claridade de ideas polo medo ó ignoto. Neste sentido, comenta un informante:

Viñemos confundidos, a xente viña confundida.

Algo parecido ocorre na actualidade cos inmigrantes retornados, que despois de estaren a meirande parte da súa vida fóra, o regreso prodúcelles angustia e incertidume por se atoparen cun país cambiado, sen amigos –case todos faleceron– e con dificultades para atopar un sitio no mundo laboral. A incertidume derivada da saída do país de orixe e do descoñecemento do país de destino provoca dúbidas en relación coa pertinencia do idioma propio no país de acollida así coma no tocante á súa utilidade e conveniencia de uso –máxime cando ese idioma é unha lingua asoballada no mesmo lugar de procedencia– creando prexuízos psicolóxicos nos seus falantes.

4.2. A pouca identificación co país e coa lingua

Cando alguén emigra prescinde en boa medida dunha parte do propio ser, neste caso do ser galego. A desaparición dunha parte da propia identidade aféctalle á lingua como elemento que axuda a conforma-la identidade global do individuo (Liebkind, 1999). Esta perda da identidade contribúe á substitución da lingua propia pola do país receptor.

a) O escaso sentimento de identidade galega

A meirande parte dos emigrantes daqueles anos, agás os intelectuais, case renegaban de ser galegos e cando se lles preguntaba de onde procedían, moitos contestaban que “de España”, se a pregunta insistía para pescudar de qué parte, respondían que “del norte”, poucas veces dicían de Galicia. Identificarse con Galicia naquel momento connotaba para eles atraso, miseria, pobreza e vergoña, por tanto non se compracían de ser membros dunha comunidade que os forzaba a prepara-las maletas.

b) Os prexuízos verbo do lugar de procedencia e da lingua materna

A crise de posguerra na Galicia daqueles anos, o réxime dictatorial que afoga as linguas minorizadas e a pouca escolarización da poboación determinaron naquel momento o atraso cultural e económico de Galicia. Isto provoca sentimentos de rexeitamento e prexuízos na mente dos individuos, que renegan do país e non se identifican coa terra por non producir abundancia, así que foxen dela física e ás veces espiritualmente. Moitos galegos interesábanse pouco por saber das súas raíces, descoñecían que Galicia era unha nacionalidade histórica, cunha lingua e cunha cultura propias², así que non lles falaban da mesma ós fillos e se o facían transmitíanlles un sentimento de desgracia, vergonza e frustración, unha imaxe de folclorismo que ía parella a un paulatino abandono da lingua por parte deles e dos seus descendentes. Así pois, os galegos carecerían do que Weinreich denominaba lealdade lingüística, é dicir, o esforzo por ser quen de usa-la lingua materna en tódalas situacións.

Á hora de valora-la lingua propia danse na conciencia do inmigrante sentimentos contrapostos. Dunha banda, aparece o idioma como elemento que individualiza unha cultura, que reflicte unha determinada visión do mundo cun sistema de valores implícito, algo que discrimina o individuo como membro dun grupo fronte ós outros; deste modo son frecuentes os empregos da lingua propia para saudarse con algúns membros da colectividade, para facer bromas e chistes, e ás veces na casa co cónxuxe mais coa familia. Doutra banda, están os complexos e os prexuízos derivados dunha

² Moitos a penas prestaban atención ó pasado recente nin os feitos contemporáneos de índole cultural, de aí que case non tivesen noticia dos intelectuais e exiliados galeguistas que coma eles, aínda que por outras causas, tiveron que fuxir da terra. Mesmo hoxe hai inmigrantes da xeración vella que confunden o busto de Castelao, sito no Centro Galego de Buenos Aires, coa figura dalgún santo canonizado pola igrexa.

concepción interiorizada de ser ignorantes e de proceder dun país atrasado, que supoñen unha pexa para o uso da lingua materna.

4.3. A condición social do inmigrante e a arela de mellora sociolaboral

A grande maioría dos galegos que emigraba procedía de estratos socioeconómicos baixos, carecía de formación e de influencias para situarse en bos postos no lugar de destino, por tanto os labores ós que podía acceder tiñan unha consideración social baixa e de pouca estima: porteiros, camareiros, mucamas, lavandeiras, etc. (Núñez Seixas, 2001). Establécese unha relación entre o prestixio das linguas en contacto e o estatus social de cada un dos individuos ou dos grupos que as utilizan, xerándose unha dobre consideración social dos galegos, con connotacións positivas e negativas. Entre as primeiras figuran estereotipos e cualificativos coma os seguintes: persoas honradas, traballadores, emprendedores, buscavidas, aforradores, brillantes. Entre as negativas atopámonos coa imaxe do galego como persoa bruta, paleta, obxecto de chistes –de onde derivaron os coñecidos “chistes de galegos” que buscan a hilaridade ridiculizando os membros desta colectividade–, rudo, acomplegado... As connotacións negativas tiveron moita influencia na baixa autoestima dos galegos inmigrantes e por tanto na lingua do lugar de procedencia.

A partir de aquí o inmigrante procura a integración na sociedade receptora, o que implica en moitos casos obte-la dobre nacionalidade coa adquisición da cidadanía arxentina –un procedemento que se dá á inversa nos nosos días con algúns fillos e netos destes emigrantes–, assimilar certos costumes, comportamentos, códigos morais e sistemas de valores. Paralelamente, para acada-la plena integración e ascender social e profesionalmente nunha grande cidade como Buenos Aires o inmigrante abandona a lingua propia e adopta a da sociedade receptora, precisa realizar unha “transfert linguistique vers la langue dominante des grandes centres urbains” (Labrie, 2002: 21). A lingua convértese así nun instrumento de inserción social (Castelloti & Robillard, 2001: 5-16) e o galego un idioma de pouca vitalidade lingüística. O inmigrante pasará a utiliza-lo español no eido das relacións sociais –cun taxista, cun dependente de tenda, co empregado dun banco, cun camareiro nun café, cun profesional liberal...–, así coma no seu ámbito profesional e nas actividades máis formais: en reunións, cos superiores e cos subordinados, no traballo e cos clientes en calquera negocio, etc.

4.4. A distancia, o paso do tempo e a adaptación ó novo medio

A distancia e o afastamento da terra dificultan as posibilidades de retorno e favorecen a necesidade de integración no país receptor. O inmigrante comeza unha nova vida instalándose nun país distinto do seu e tendo fillos que xa son arxentinos. Agora parece doado esquece-la vida anterior e tamén a lingua. Mais esta realidade do esquecemento polo factor distancia produce en ocasións o efecto inverso, isto é, unha meirande lembranza da terra que se troca en saudade ou morriña, un sentimento doloroso derivado do arredamento (Cabaleiro Goás, 1997; Gugenberger, 2001), pois a pesar de que se pretende deixar atrás a vida anterior bótase de menos o lugar de procedencia e idealízase lamentando a separación obrigada do mesmo. O paso do tempo e a distancia orixinan a través da morriña unha certa reafirmación do ser galego e das orixes. O inmigrante lembra con tristura as raíces e desexaría voltar. Desta maneira vaise dando nel un proceso dinámico de reaproximación ó código primario, de recoñecerse nel, aínda que non a un nivel tal que permita falar de revitalización; trátase de querer escoitar galego, anque non se practique. A lingua adquire un valor sentimental e chégase a unha galeguidade simbólica a través da lembranza (Gans, 1979; Edwards, 1994), de aí que a algúns lles agrade ve-la televisión galega, escoita-la radio pública de Galicia, inscribirse en cursos de galego ou asistir a encontros, conferencias, etc., en que participan persoas procedentes de Galicia.

4.4.1. O ámbito familiar

Do mesmo xeito que se desenvolve un proceso de adaptación externo –social e laboral–, pódese desencadear un proceso de adaptación interno no seo da propia familia, tanto cos fillos coma co cónxuxe a través do matrimonio³.

Cos fillos, os galegos inmigrantes exprésanse case sempre en castelán, como xa indicamos brevemente arriba, o que significa que a lingua do país de orixe non se transmite á xeración seguinte, que sofre un importante recorte nas súas competencias lingüísticas, minguando o seu interese pola lingua materna dos proxenitores.

Cos pais, o inmigrante mantén en moitos casos a conversa en galego cando estes son maiores. Con parentes e amigos moi achegados pode falar galego ou castelán, ás

³ Acontece algo parecido en moitos comunidades de migrantes en Europa (Boutet, 2001; Leconte, 1997).

veces a utilización dunha ou doutra lingua depende do grao de confianza e do tema de conversa. Na escrita de cartas a familiares a lingua empregada é o castelán.

Dentro do matrimonio resulta frecuente a preferencia de ámbolos dous inmigrantes polo castelán, mais noutras familias os cónxuxes manteñen entre si a lingua do lugar de orixe ou van alternando ó chou ámbalas dúas. Os matrimonios entre un inmigrante e un membro do país de destino danse sobre todo entre varóns e nativas do país –na colectividade galega é común a exogamia– presentando ás veces un dobre efecto na lingua. Por unha banda, é o foráneo quen abandona a súa fala a prol da do cónxuxe, no caso que nos ocupa isto tradúcese na substitución do galego polo español riopratense. Resulta se-lo fenómeno máis habitual (Hamers & Blanc, 1983). A algúns individuos agrádalles que o cónxuxe teña o que se chama outro “acento”, así que ten lugar un proceso de asimilación por innovación mediante o cal o inmigrante con prexuízos renuncia á lingua propia en favor doutra que lle parece novidosa. Noutras ocasións e con moita menos frecuencia, o que se desenvolve é un proceso de galeguización, que é total a nivel de comprensión oral polas similitudes entre as dúas linguas e parcial a nivel de produción oral, é dicir, o/a cónxuxe de Arxentina dunha maneira activa ou pasiva acaba asimilando certas palabras, expresións, frases da lingua do inmigrante ou mesmo adquirindo certa competencia lingüística na mesma. Este proceso dáse non por obriga senón por satisfacer unha curiosidade, por recoñecemento mutuo e por achegamento á procedencia do outro.

4.5. O contacto e a interferencia entre dous sistemas próximos

Aínda que existen distintas situacións de linguas en contacto (Siguán, 2001: 224), a nivel xeral pódese afirmar que cando dúas culturas están en contacto, entre as súas respectivas linguas pódense producir diferentes tipos de transferencias. Thomason & Kaufmann (1991: 37 e ss.) falan de préstamo (*borrowing*), en oposición a interferencia (*interference*), para se referiren á incorporación de trazos externos na lingua nativa por parte dos seus falantes. Os primeiros elementos externos que se van introducir son palabras, elementos léxicos. Este suposto refórzase nas situacións diglósicas, cando os falantes da lingua estigmatizada integran palabras da lingua dominante no seu discurso como un signo de prestixio, e non só aqueles termos que a súa lingua non posúe senón tamén aqueloutros que a lingua propia pode ter. Se o contacto entre dous sistemas lingüísticos dura moito tempo, como é o caso de galego e

castelán, que conviven dende hai séculos, a influencia da lingua dominante acábase manifestando tamén nos niveis morfolóxico e sintáctico.

Convén recordar que os inmigrantes galegos son moitos deles bilingües, pero o dominio do castelán que traen do país de orixe resulta moi cativo. Este limitado coñecemento do castelán, que obedece á falla de escola, vaise acentuando coa estada prolongada nun país afastado do propio e coa adaptación ó novo medio.

O que acabamos de sinalar favorece unha mestura de códigos, code-mixing (Muysken, 2000: 250-278), que produce unha forte interferencia do castelán, a lingua do grupo dominante, no galego dos inmigrantes, acentuando xunto a outros factores o desprazamento do galego.

4.5.1. As interferencias poden ser de tipo ortográfico, patentes na escrita, neste caso nas cartas que os inmigrantes enviaban ó seus familiares.

4.5.2. Tamén se producen nos planos fonético e prosódico, nos que se dan abundantes exemplos de seseo apical, aspiracións e lleísmo en inmigrantes que ás veces non posúen estes trazos nos seus respectivos lugares de procedencia, así coma cambios de acentuación nas palabras (vgr. *marchate, deixate*) e de variación na entoación das frases.

4.5.3. As interferencias no plano léxico aprécianse tanto no léxico nominal coma no verbal. No primeiro caso, hai que sinalar certos termos do castelán que suplantaron totalmente palabras galegas na fala común dos inmigrantes. A maioría deles escóitanse no galego europeo, neste sentido son interferencias que poden proceder de Galicia. Algúns dos castelanismos plenos máis destacados nos nosos entrevistados son: *izquierda, escuela, calle, amplia, personas, empleado, ayuntamiento, Dios, buenísimo, maestra, muestras, testimonios, ejemplo, novio, ciudadana, abuelos, vejez, alquiler, hermoso, anillos, fuegos, cochinito, reina, iglesia, lunes, viernes, sirenas, pueblos, apasionado, pérdida, pasión, suegra, gobierno.*

Outros termos empréganse na fala dos inmigrantes galegos de Buenos Aires con significados diferentes ós do galego peninsular, sendo característicos do castelán riopratense.

Departamento é usado por *apartamento* (vgr. *o departamento é noso, pero os gastos generales teño que pagar*).

No canto de *diñeiro* ou *cartos* aparece o substantivo *plata* (vgr. *tiña que poñer plata encima*).

En lugar de *carné de identidade* emprégase *cédula de identidá* (vgr. *entonces non podíamos sacar cédula de identidá*).

Colectivo designa o que en Galicia é un autobús. *Micro* úsase para denomina-los autobuses de longo percorrido e *subte* é o nome que recibe o metro.

O adxectivo *mermado* non se utiliza co significado de *reducido* senón co significado de *cheo, repleto, ategado* (vgr. *a gastronomía xa é sabido que aínda hoxe está mermado de galegos. A hotelería tamén*).

O termo *bronca* aparece na expresión *terlle bronca a alguén*, co significado de rabia, envexa.

Son moi utilizadas formas como *lindo, bravo, bárbaro, feo* por presión da fala arxentina que se serve delas moi a miúdo (vgr. *si, pero por unha parte é lindo e por outra é feo; pero acá houbo tempo que había moito traballo e era lindo, pero despois foi bravo; o festival de fin de ano é algo bárbaro*). Tamén *loco* como apelativo cariñoso para se dirixir ó interlocutor (vgr. *non lle fagás caso, loco*). Por último é bastante frecuente o uso do prefixo *re-* para intensificar aquilo que se pretende transmitir (vgr. *re-careta*⁴).

Dentro do léxico verbal aparecen moitas formas do castelán en tódolos informantes: *conocer, enseñaban, salíu, cumprindo, luchen, acostumar, leer, empleeime, nombra, tendrían, agilizarse, elegíase, podriase, reirse, guardar, etc.*

Alcanzar utilízase co significado de chegar, bastar e mais co significado de levar a alguén á casa: *pró trasplante alcanzounos a nós; se vas nesa dirección pódote alcanzar eu á casa que vivo por alí*.

A forma *recibir* amais do seu significado común ten outro máis concreto que é *remata-la carreira* (vgr. *a miña filla para o ano recíbese de bioquímica*).

Agarrar é a forma utilizada en lugar de *coller* que posúe connotacións sexuais (vgr. *agarrar un taxi*).

⁴ *Careta* dise da persoa que actúa finxindo pensamentos ou sentimentos que non ten. Tamén se aplica a persoas sen vergonza, descaradas e insolentes (cfr. Haensch & Werner, 2000: 141).

4.5.4. As interferencias no plano morfolóxico reflíctense en diversas categorías. Desta maneira, destacamos dentro do nome cruzamentos de xénero co castelán (vgr. *o viaxe, un linguaxe, o seu orixen, ó marxen, unha costume, as costumbres*). Este tipo de interferencia lingüística xa se documenta no galego peninsular.

Nos pronomes aparecen resultados para a segunda persoa que son *ti/tu*. Como forma de cortesía úsase *usté/ustedes*, nunca *vostede*. A forma de terceira persoa *eles*, presenta nalgúns informantes nados en Ourense a variante dialectal *iles* e, máis ocasionalmente, a solución reducida do castelán *elos*.

As formas do demostrativo mostran resultados que obedecen á presión do castelán e que xa o falante puido levar de Galicia (vgr. *nistos lugares, nestos, desos*). Igualmente resulta frecuente servirse da forma *este* como partícula de apoio ó falar e mais como breve pausa entre dous enunciados namentres se mantén a atención do receptor e namentres busca o emisor as palabras axeitadas. É algo moi característico do castelán arxentino e do castelán de latinoamérica:

Pero, este..., non recordo se foi na calle Moreno ou nunha desas calles, eiquí por ó redor, este..., aí mercouse, diríamos, a segunda casa.

O relativo *quen* atopámolo nun informante con variación de número, por cruzamento co castelán, alternando coa solución invariable propia do galego (vgr. *non tiñan conciencia de quenes eran*). Ocasionalmente rexístrase a solución do castelán *cuyos* (vgr. *cuyos miembros serán dous*). Estas interferencias obsérvanse tamén en Galicia.

Moito nalgún informante vese trocado polo castelanismo *mucho* cando é superlativo e cando se utiliza para enfatiza-la idea de moita cantidade, feito que tamén se dá no galego de Galicia (vgr. *fixeron muchísima forza; ganou muchísimos cartos*).

No verbo distinguimos diferentes tipos de fenómenos. Dentro dos verbos regulares documéntanse radicais plenos (vgr. *cree*), regularizacións da vocal radical na segunda, terceira e sexta persoa do presente de indicativo (vgr. *sigue, consigue, sinte*), e peches da vocal da raíz (vgr. *concorre*).

Nos verbos irregulares destacamos, entre outros fenómenos, os seguintes: unha alternancia de vocais radicais no infinitivo de *decir/dicir* e no copretérito *decía/dicía*. A raíz *dec-* é a máis empregada na fala dos emigrantes.

O presente de subxuntivo de *ser* ten como raíz *se-*: *sea, sean*.

Haber ten no tema de pretérito unha raíz de uso maioritario *houb-* e outra máis esporádica *hub-* (vgr. *hubo unha época había acá un salón*).

Documéntanse perdas de vocal temática no pospretérico (vgr. *habría*).

Ter e *estar* presentan as raíces *tuv-/tiv-* e *estuv-/estiv-* no tema de pretérito como acontece en moitos puntos de Galicia. Os chamados radicais castelanizados teñen moito máis uso (vgr. *tuvo, estuven*). Nalgún caso prescínlese da nasal final (vgr. *tuve dous fillos*).

Manter mostra no infinitivo esporadicamente a solución *manteñer* por ultracorreción a partir do castelán *mantener* (vgr. *manteñerse no poder*).

Volver ten no pretérito vocal temática *e*, esporadicamente *i* (vgr. *volvimos*).

No copretérito a desinencia modo-temporal é *ba* (vgr. *iba, íbamos*).

Estar rexistrouse cunha desinencia modo-temporal *e* no presente de subxuntivo, non apareceu nunca *este-a* (vgr. *que estén como oíntes*).

No canto das formas simples ou das correspondentes perífrases galegas pódense escoitar formas compostas, resultados co verbo *haber* como auxiliar, que responden a interferencias da morfoloxía verbal do castelán tanto europeo coma americano. Xeralmente aparecen en lugar das formas galegas en *-ra, -ría*, do pretérito ou dunha perífrase con *ter+ participio*:

Había personas que xa habían tomado conciencia.

Habían tido algunha actuación.

Despois da guerra estábamos ben, nós habíamos estudiado, alugamos un piso.

Miña nai había tido tres operaciós e nas tres nos dixo o mesmo, que quería ver a seus pais e seus irmaus.

Hai elementos extraños que se han enquistado.

Cando foi meu pai xa as pesetas habíanse perdido.

Probablemente habrán creído que os galegos non envellecían.

Dentro dos adverbios destaca a forma *acá* que ten máis empregos ca no galego peninsular. Úsase con verbos de movemento e con significados máis ou menos puntuais. Isto débese á influencia do castelán arxentino que a utiliza máis a miúdo cá forma *aquí*:

Reclamounos e viñemos pa acá.

Daquela había moito traballo acá.

Ahora somos de aquí, temos que vivir acá.

Os adverbios de lugar relativos amosan ocasionalmente a variante alongada con *a-* para as formas *dentro* e *fóra* cando van seguidas de preposición (vgr. *Lugo estaba adentro da muralla, agora Lugo está afora da muralla*). Estas solucións con *a-*, que se poden escoitar en distintos puntos de toda Galicia, son tamén características do español de América.

A forma *arrededor* tomada do castelán é a que máis documentamos nas entrevistas de Buenos Aires xunto a *arredor*.

Os adverbios de tempo relativos presentan na fala o resultado do castelán *todavía* alternando no uso con *aínda*.

4.5.5. No plano da sintaxe, en primeiro lugar destacámo-los casos de presenza/ausencia de artigo determinado diante de adxectivo posesivo con nomes de parentesco moi próximo en liña ascendente ou paralela (Álvarez & Xove, 2002: 477):

Meu papá morreu no cuarenta e nove, cando morreu meu papá meu irmao déuselle por vir pa aquí, despois quedábamos miña mamá e eu soa.

Un ermao de miña mamá.

En relación cos usos do pronome persoal, rexístranse problemas que atinxen a cuestións coma o voseo –característico do castelán de Arxentina⁵–, o emprego dos reflexivos e da forma *se*. Exemplos:

Vos gardabas hoxe e mañá sacábanche catro ceros ó peso.

Vos estasnos fasendo traballar.

[...] así que mirá cómo se foi un pa baixo.

Na Arxentina úsanse co suxeito *vos* tres tipos de formas verbais: as do singular; as do plural que poden ser tomadas do castelán actual –vgr. *vos estais*– ou seren formas arcaicas co moderno ditongo da última sílaba reducido –*vos estás*– ou sen o *-d* final –*mirá vos*. Por último, tamén se empregan formas antigas que se poden considerar quer formas simplificadas quer formas do singular –*vos guardabas/guardabais*.

A forma *ustedes*, morfoloxicamente é un castelanismo introducido na fala dos galegos de Buenos Aires como tamén ocorre no galego europeo, pero o uso é distinto. Esta forma de respecto substitúe no castelán de América a de familiaridade *vosotros* –xa desaparecida–, asemade a forma verbal correspondente pasa da segunda á terceira

⁵ A diferenza da valoración subestándar que o voseo ten noutros países de fala hispana en que ocorre, na Arxentina goza de total aceptación. Interesa pola súa historia e a súa complexidade e aínda hoxe é

persoa de plural. A partir de aquí penetra na fala dos inmigrantes que empregan nun contexto familiar *ustedes estaban* no canto de *vos estabades*.

Para os usos de *se* e dos reflexivos destacámo-los seguintes exemplos:

Para que chegado o momento que usted se enferma que o atendan con dignidá.

Levámonos un susto bárbaro porque o coche estaba sin freos.

No primeiro exemplo *enfermar* aparece utilizado co clítico *se*⁶, sen embargo en galego este verbo non admite a construción pronominal. Algo parecido acontece con *levar* que se usa aquí co clítico *nos* mais complemento directo.

Danse tamén certos empregos da forma *te* funcionando como complemento directo na oración (vgr. *por eso te digo que non todos son...*).

Se nos referimos ás construcións con adverbios, debemos destacar o uso particular de determinadas formas, como son *recién* e *lindo*. Vemos que por influxo da fala porteña úsase o adxectivo *lindo* funcionando como un adverbio (vgr. *O viaxe foi lindo, tuvemos lindo*). *Recién* aparece modificando un verbo en forma persoal, cando xeralmente modifica un participio. Neste contexto adquire o significado de *só, soamente, unicamente*. É un castelanismo característico da fala porteña e introducido na lingua dos inmigrantes galegos (vgr. *había baile parecido a alí, con gaitas, con orquesta, con todo eso, pero nós non fomos a elas, recién fomos de grandes*).

Outras construcións de uso frecuente son as subordinadas completivas introducidas polo nexa *como que* (vgr. *meu marido, a familia é de aí e a irmá del respondeu como que nos acollía a seis persoas*). A presenza de *como* precedendo a *que* dálle á oración un contido de incerteza e inseguridade. Con *que* o falante entende que a *irmá* efectivamente acollerá a seis persoas. Con *como que* o falante entende que a *irmá* acollerá a seis persoas, pero non está totalmente seguro de que así sexa. Compárense as dúas: *a irmá del respondeu que nos acollía a seis persoas / a irmá del respondeu como que nos acollía a seis persoas*.

obxecto de discusión. Existen tamén factores sociopragmáticos que actuaron e seguen a actuar, modificando e ampliando o campo do seu uso comunicativo (Boretti de la Macchia, 1996).

⁶ Kany (1969: 232) sostén que o resultado *enfermarse* é moi empregado no castelán de América. Cabe pensar que partindo dese abundante emprego se introduza na fala dos inmigrantes galegos. Segundo Kany *enfermarse* formouse por analogía con palabras emparentadas como *curarse, resfriarse, constiparse*, etc.

Nunha liña parecida están os seguintes exemplos en que a locución ten un sentido de probabilidade, de inseguridade no que se di, por veces equivalente a *parece que*. A presenza de *que* proporciónalle á construción un valor distinto do que lle proporciona *como* só. Sintacticamente este *que* introduce un novo predicado, núcleo dunha oración. Ás veces existe un sentido modal ó que alude *como*. *Como* nestas construcións refírese tanto á expresión anterior como á oración introducida por *que*. Se ben non é característica do galego é unha locución que está bastante estendida no castelán da Arxentina e no de América.

Ese home tuvo esa idea e como que os orientaba aí.

Eu cando volví estiven vinteseis anos sin ir, vinteseis anos e como que eu acordábame de todo, de antes, e a xente que estaba alí era como que se había olvidado de todo.

Cando éramos pequenas si, pero despois xa cando eu me acordo era como que non había tanto medo.

Vemos polo tanto que no galego dos inmigrantes de Buenos Aires detéctanse tanto interferencias que proceden do castelán de Europa, a fala que os emigrantes levaron a América xa ía contaminada e como tal así se mantén, coma interferencias do castelán riopratense, que impregna o galego dos inmigrantes de novos termos, usos e expresións, que contribúen á progresiva substitución e desprazamento do galego.

5. Conclusión

Mostramos unha pequena fotografía do que foi e do que segue a se-la realidade do galego en Buenos Aires, analizando unha serie de factores tanto internos coma externos que son causa do desprazamento da lingua galega na colectividade de inmigrantes de Galicia. Detivémonos no fenómeno da migración como tal, a identidade galega, o contexto sociolaboral e familiar, a distancia e a adaptación ó novo medio así coma o contacto e a mestura de dous códigos próximos, que provoca a entrada de moitos castelanismos e cruces coa fala porteña en particular, e co castelán de América, en xeral.

A pesar da forza numérica, da cantidade de membros que chegou a acada-la comunidade de inmigrantes de Galicia, o galego xa non é a primeira lingua de interacción comunicativa nin entre eles nin entre os seus fillos, que na maioría dos casos non asumen o papel de mediadores lingüísticos e culturais das dúas xeracións.

Referencias bibliográficas

- Álvarez, R. & X. Xove (2002). *Gramática da lingua galega*. Vigo: Galaxia.
- Boretti de la Macchia, S. (1996). "Aspectos de la interacción verbal en La Argentina". In T. Kotschi, W. Oesterreicher & K. Zimmermann (eds.), *El español hablado y la cultura oral en España e Hispanoamérica*. Madrid: Iberoamericana.
- Boutet, J. (2001). "La part langagière du travail". *Langage & Société* 98, 17-42.
- Cabaleiro Goás, M. (1997). *Síndromes psicopatolóxicas condicionadas pola inmigración e emigración*. Santiago de Compostela.
- Edwards, J. (1994). *Multilingualism*. London & New York: Routledge.
- Fishman, J. (1991). *Reversing language shift*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Fontanella de Weinberg, M.B. (1996). "Contacto lingüístico: lenguas inmigratorias". *Signo & Seña* 6, 437-57.
- Gans, H.M. (1979). "Symbolic ethnicity: The future of ethnics groups and cultures in America". *Ethnic and racial studies* 2, 1-20.
- Gugenberger, E. (2001). "A morriña ou a ilusión de volver á terra: algunhas observacións acerca da relación dos inmigrantes galegos coa lingua e a terra nai". In D. Kremer (ed.), *Actas do VI Congreso internacional de estudos galegos*. Tomo II. Galicien-Zentrum der Universität Trier: Edición do Castro, 809-823.
- Gugenberger, E. & X. Soto Andión (en prensa). "Aspectos lingüísticos e sociolingüísticos do contacto entre galego e castelán en Buenos Aires". *Estudios Migratorios* 13, Consello da Cultura Galega: Arquivo da Emigración Galega.
- Haensch, G. & R. Werner (2000). *Diccionario del español de Argentina*. Madrid: Gredos.
- Hamers, J.F. & M. Blanc (1983). *Bilingualité et bilinguisme*. Bruxelles: Pierre Mardaga.
- Kany Ch. E. (1969). *Sintaxis hispanoamericana*. Madrid: Gredos.
- Labrie, N. (2002). "Stratégies politiques de reproduction sociale pour les communautés de langues minoritaires". *Sociolinguistica* 16, 14-22.
- Leconte, F. (1997). *La famille et les langues*. París: L'Harmattan.
- Liebkind, K. (1999). "Social psychology". In J. Fishman (ed.), *Handbook of language and ethnic identity*. Oxford: Oxford University Press, 140-51.
- Mariño, R. (1998). *Historia da lingua galega*. Santiago de Compostela: Sotelo Blanco.
- Muysken, P. (2000). *Bilingual speech. A typology of code-mixing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nelde, P.H. (1997). "Language conflict". In F. Coulmas (ed.), *The handbook of sociolinguistics*. Oxford: Blackwell., 285-300.
- Núñez Seixas, X. (ed.) (2001). *La Galicia austral. La inmigración gallega en la Argentina*. Buenos Aires: Biblos.
- Siguán, M. (2001). *Bilingüismo y lenguas en contacto*. Madrid: Alianza.
- Soto Andión, X. & A. Vidal Meixón (en prensa). "Vivencias y realidades de los gallegos inmigrantes en Buenos Aires a través de distintos campos léxicos". *13 Jornadas de la Asociación de Hispanistas Alemanes*, 6-11 de marzo de 2001, Leipzig: Universidade de Leipzig.
- Thomason, S.G. & T. Kaufmann (1991). *Language contact, creolization and genetic linguistics*. Berkeley: University of California Press.